

Evropski srednji vijek

PORIJEKLO RANOG KRŠĆANSKOG OBRAZOVANJA

Od početaka do 4. stoljeća

U početku je kršćanstvo našlo većinu svojih sljedbenika među siromašnima i nepismenima, načinivši malo puta, kako Sv. Pavle primjećuje (Korinćani I, 1:26), među iskusnima, bogatima i onima na visokim položajima. Ali tokom 2. stoljeća, i poslije, ono se obraća sve više i više obrazovanim slojevima i vodećim građanima. Ovi su, prirodno, željeli da njihova djeca imaju barem tako dobro obrazovanje kakvo su sami imali, ali jedine raspoložive škole su bile gramatičke i retoričke škole, sa svojom grko-rimskom, nekršćanskom kulturom. Postojala su različita mišljenja među kršćanskim vođama o pravom stavu prema ovoj dilemi, koja je konfrontirala sve kršćane koji su tražili dobro obrazovanje za svoju djecu. Grčki Oci, posebno kršćanski platonisti Klement iz Aleksandrije i Origen, tražili su dokaz da je kršćansko shvaćanje univerzuma kompatibilno sa grčkim mišljenjem i, čak, smatrali da je kršćanstvo vrhunac filozofije, do kojega se mora tražiti put kroz slobodno proučavanje. Bez liberalnog obrazovanja, kršćanin može živjeti život vjere i pokoravanja, ali ne može očekivati da dosegne intelektualno razumijevanje misterija vjere niti se može očekivati da cijeni značaj Evanđelja kao tla na kome se susreću helenizam i judaizam. Sv. Augustin i Sv. Bazil su također tolerirali kršćansku upotrebu sekularnih škola, držeći da su književna i

retorička kultura vrijedne onoliko koliko služe kršćanskom životu. Rimski teolog Tertulijan, s druge strane, bio je sumnjičav prema paganskoj kulturi, ali je dopuštao nužnost, sa žaljenjem, korišćenja raspoloživih obrazovnih olakšica.

U svakom slučaju, većina kršćana, koji su željeli da im djeca imaju dobro obrazovanje, slali su ih u sekularne škole, ova se praksa nastavila i poslije 313., kada je car Konstantin, preobraćenik na kršćanstvo, zaustavio proganjanje kršćana i dao im ista prava koja su imali drugi građani. Kršćani su osnovali katehetičke škole za vjersku obuku odraslih koji su se željeli pokrstiti. Od ovih škola, najpoznatija je u Aleksandriji u Egiptu, koja je imala niz izvanrednih upravitelja, uključujući najbolje od grčkih nauka i filozofije, kao dodatak kršćanskim studijama. Druge škole, po modelu ove aleksandrijske, razvile su se u nekim dijelovima Bliskog Istoka, posebno u Siriji, i trajale još neko vrijeme poslije kolapsa Carstva na zapadu.

Od 5. do 8. stoljeća

Postepeno podjarmljivanje Zapadnog carstva od barbarskih osvajača tokom 5. stoljeća je vjerovatno povuklo za sobom prekid obrazovnog sistema, kojeg su Rimljani razvijali stoljećima. Barbari, međutim, nisu razorili Carstvo. Ustvari, njihov je dolazak bio u formi velikih migracija koje su preplavile postojeću

*Ovo je prijevod teksta koji je preuzet iz *The New Encyclopedia Britannica*, 15. izdanje, 1997., svezak 18.

i ubrzano oslabljenu rimsku kulturu. Položaj carstva se zadržao, barbari su uvježbavali lokalnu kontrolu kroz manja kraljevstva. Rimsko učenje traje i postoje istaknuti primjeri u pisanjima Boetija, najviše u njegovom djelu Utjeha filozofije. Boetije je sastavio većinu ovih studija dok je radio kao upravitelj u administraciji pod Ostrogotima. Jednako je čuven njegov savremenik Kasidor (490.-585.), koji, kao ministar pod Ostrogotima, radi energično na svojoj viziji civilitas, programu javnog obrazovanja i razvijajući čvrstu administrativnu strukturu. Stoga, usprkos političkim i društvenim preokretima, metode i program starog obrazovanja su opstali do 6. stoljeća u novim barbarskim mediteranskim kraljevinama; i doista, barbare je privlačilo i osvajalo rimsko uređenje. U ostrogotskoj Italiji (Milano, Ravena, Rim) i vandalskoj Africi (Kartagina), gramatičke i retoričke škole su opstale neko vrijeme, i, čak i u onim mjestima gdje su te škole nestale, kao u Gaulu u Španiji, privatni su učitelji i roditelji održavali tradiciju klasične kulture do 7. stoljeća. Kao i u prethodnim stoljećima, očuvana kultura je bila, u suštini, književna i oratorska: gramatika i retorika tvorile su osnovu izučavanja. Učenici su čitali, iščitavali i komentirali klasične autore te ih imitirali, sastavljanjem neke vrste vježbi (dictiones), u cilju perfektnog ovladavanja njihovim stilom. Međutim, ta je praksa, bila nesuvisla, i rezultat je bio mehanički i oskudan. Grčki se sve manje znao, a pokušaji da se ožive helenske studije ograničeni na smanjen broj učenjaka.

U međuvremenu, kršćanstvo je postalo sve formalnije organizirano i u latinskom govornom području Carstva, katolička crkva (kako se počinje zvati, od grčkog katholikos, "cijeli") je razvila jedan administrativni model, osnovan na modelu samoga Carstva, za koji je obrazovanje bilo bitno u raspodjeli dužnosti. Počinju se osnivati škole pri katedralama, mada su glavni obrazovni centri od 5. stoljeća do vremena Karla Velikog u 8. stoljeću, bili samostani. Prototip zapadnog monaštva je veliki samostan, kojeg je u Monte Casinu 529. osnovao Benedikt od Nursije (480.-547.), vjerovatno po modelu Vivarijuma, skolastičkog Kasidorovog samostana. Pravila za vođenje monaškog života, koja je postavio Benedikt, stimulirala su mnoge druge

i rezultat je bio ubrzano širenje benediktinskih samostana i ustanovljenje reda. Benediktinski samostani su postali glavni centri obrazovanja i izvor mnogih spisa, potrebnih za upravu.

Monaške škole, međutim, nemaju ništa veći značaj u historiji obrazovanja od onih škola koje su osnivali biskupi, obično povezanih sa katedralom. Ove episkopalne škole su se, katkad, poštovale kao nasljednice gramatičkih škola iz Rimskog carstva. Prvo, specijalizirane za razvoj svećenstva, one su kasnije primale i mlađe laike, kada su nestale male rimske škole. U isto vrijeme, biskupi su organizirali neku vrstu internata, gdje su mladi svećenici, u zajednici, učestvovali u dužnostima monaškog karaktera i učili svoj svećenički zanat.

Monaštvo je utjecalo na sadržaj obuke i metode kojima se prezentirala. Djeca su morala biti poslušna, kao što će keltski i engleski monasi, Columban i Bede primijetiti: "Dijete ne biva ljuto, prkosno, ne protivrječi profesoru, već sa povjerenjem usvaja što mu se predaje." U slučaju adolescenta određenog za vjerski poziv, monaški zakonodavac je strog. Učitelj mora poznavati i podučavati doktrinu, koriti nedisciplinirane i prilagođavati svoju metodu različitim temperamentima mladih monaha. Obrazovanje mladih djevojaka, određenih za monaški život je bilo slično: učiteljice novakinja su preporučivale molitvu, ručni rad i učenje.

Između 5. i 8. stoljeća su se razvijali principi laičkog obrazovanja. Rasprave o obrazovanju, kasnije zvane "ogledi", ukazivale su na važnost četiri moralne vrline – mudrost, hrabrost, pravdu i uzdržljivost. Institutionum disciplinae od anonimnog vizigotskog pedagoga izražava želju da svi mladi ljudi "ugase žeđ sa četverostrukog izvora vrlina". U 7. i 8. stoljeću moralni koncepti antike su potpuno uzmaknuli pred religijskim principima. Kršćanska Biblija se sve više i više smatrala jedinim izvorom moralnog života, kao ogledalo u kome se čovjek mora naučiti ogledati. Biskup, koji se predstavljao kao sin francuskog kralja Dagoberta (umro 639.), izvlačio je svoje primjere iz knjiga Starog zavjeta. Majka Didiera od Cahora je svome sinu slala pisma religiozne pouke o strahu od Boga, stravi grijeha i o pokajanju.

Kršćansko obrazovanje one djece koja nisu

bila aristokratska, ili se nisu pripremala za buduću svećeničku poziv, bilo je bez pravila. Gdje god se organizirala antička katehitička obuka, posebno za odrasle laike, nakon 5. stoljeća je sve više i više djece bivalo pokršteno, a, kada bi bilo pokršteno, od djeteta se nije više tražilo nikakvo posebno religijsko obrazovanje. Njegovi roditelji i kumovi su mu pomagali u učenju minimuma, ako je uopće nešto učilo. Dijete je stjecalo svoju vjersku kulturu samo prisustvovanjem crkvenim službama i slušajući ceremonije.

Irski i engleski procvat

Tokom 5. i 6. stoljeća postojala je obrazovna renesansa u udaljenoj zemlji Irske, koja je počela dolaskom svetaca-patrona Irske – Patrica, Bridget i Columbe – koji su ondje osnovali škole u Amaghu, Kildaru i Ioni. Njih su slijedili brojni domaći učenjaci, koji su također osnovali koledže – najpoznatiji i najveći univerzitet bio je u Clonmacnoisu, na rijeci Shannon u blizini Athlone. U ovim i manjim školama su se jatili Anglo-Saksonci, Gali, Škoti i Tevtonci iz Britanije i sa Kontinenta. Od oko 600. do 850. godine n.e., Irska je i sama slala učenjake na Kontinent da podučavaju, osnivaju samostane i otvaraju škole.

Mada su najraniji irski učenjaci mogli imati za prvenstveni cilj propagiranje vjere, njihovi nasljednici su ubrzo počeli izučavati grčke i rimske klasike (ali samo u latinskoj verziji), skupa sa kršćanskom teologijom. Moguće je da je bilo dodataka iz matematike, prirodnih nauka, retorike, poezije, gramatike i astronomije, i čini se da su sve proučavane na irskom jeziku.

Engleska je sljedeća doživjela buđenje i, mada je ondje bilo istaknutih škola, u mjestima kao što su Canterbury i Winchester, najviše su cvjetale škole u Nothubriji. U samostanima Jarrowa i Wearmoutha i u školi Katedrale u Zorku, pojavljuju se neki od najvećih pisaca i učitelja ranog srednjeg vijeka, uključujući Venerable Bedea i Alcuina. Alcuin je poslije otišao u Francusku 780. da bi postao učitelj u dvorskoj školi Karla Velikog.

Karolinška renesansa i njene posljedice

Kulturni procvat pod Karlom Velikim i njegovim nasljednicima.

Karlo Veliki (742./743.-814.) je bio sponzor ili čak i kreator srednjovjekovnog obrazovanja, a karolinška renesansa predstavlja obnovu zapadne kulture. Ova renesansa se, međutim, gradila na ranijem episkopalnom i monaškom razvoju; i, mada je Karlo Veliki doista pomogao osiguranju opstanka skolastičke tradicije u relativno tmurnom i surovom dobu, to nije bilo kao opći obrazovni napredak, koji se zbivao kasnije, sa kulturnim buđenjem u 11. i 12. stoljeću.

Obrazovanje, unatoč tomu, nije imalo iskrenijeg prijatelja od Karla Velikog, koji je došao na franačko prijestolje 768., ojađen što nalazi krajnje oskudne standarde latinskih vrijednosti. Stoga je naredio da se svećenstvo mora ozbiljno obrazovati, da li uvjeravanjem ili pod prisilom. Podsjećao je da se, da bi se tumačilo Sveto pismo, mora vladati pravilnim jezikom i tečnim znanjem latinskog, kasnije je naredio "neka se u svakoj biskupiji i svakom samostanu podučavaju psalmi, zapisi, pobožni napjevi, računanje i gramatika i da budu dostupne pažljivo ispravljene knjige!" (uredba iz 789.) Njegovo unapređivanje crkvene i obrazovne reforme je urodilo plodovima generacije crkvenjaka čiji je moral i čije je obrazovanje bilo na višem standardu nego ikada prije.

Za pametne mlade svećenike i, možda, također, za nešto laika, javile su se mogućnosti za napredniju religijsku i akademsku obuku. Možda je, da bi zadovoljila ovu skromnu potrebu, nikla škola unutar carske palače u Aachenu. Da bi razvio i osobljem popunio i druge kulturne i obrazovne centre, Karlo Veliki je uvezao značajan broj stranih talenata. Tokom 8. stoljeća, Engleska je bila scena stanovite duhovne aktivnosti; stoga su Alcuin, koji je bio učitelj škole u Zorku, i drugi engleski učenjaci, dovedeni da prenesu na Kontinent studije i discipline anglosaksonskih škola. Iz maurske Španije dolaze kršćanske izbjeglice, koje, također, doprinose ovom duhovnom oživljavanju; rasprave sa muslimanima su ih prisilile da razviju dijalektičko umijeće, u koje oni sada uvode podanike Karla Velikog. Iz Italije dolaze gramatičari i hroničari,

ljudi kao Pavle Deacon; više formalna klasična tradicija u kojoj su odgojeni, dopunjava okvir za discipliniranje uzavrele oštroomnosti Anglo-Saksonaca. Također dolaze irski učenjaci. Zahvaljujući ovim strancima, koji predstavljaju područja u kojima se tokom 6. i 8. stoljeća održavala i klasična i kršćanska kultura, dvor je postao neka vrsta "akademije", da upotrijebimo Alcuinov termin. Ondje su imperator, njegovi nasljednici i njegovi prijatelji raspravljali različite teme – postojanje ili nepostojanje pakla i ništavila, ekliptika Sunca, odnosi Oca, Sina i Duha Svetoga i tako dalje. Prepoznajući važnost rukopisa u kulturnom oživljavanju, Karlo Veliki je osnovao biblioteku (čiji katalog još postoji), koja je imala tekstova i knjige, prepisane i ponovno prepisane, i uputio svaku školu da ima skriptorij. Alcuin je razvio školu kaligrafije u Toursu i njeni spisi su se brzo širili Carstvom; karolinška mala slova su bila čitljivija i manje rastrošna u prostoru od uncijalnih dotada upotrebljivanih. Osim aachenskog dvora, moglo se tu i tamo naći par kulturnih centara, ali ne mnogo. Nadbiskup Liona je reorganizirao škole čitača i horovođa; Alcuin, u Saint-Martin-de-Toursu i Angilbertu u Saint Riquieru, organizira monaške škole sa relativno dobro opskrbljenim bibliotekama. Bilo je neophodno sačekati drugu, ili čak treću, generaciju da posvjedoči briljantnost obnove Karla Velikog. Pod njegovim sinom, Lujem Pobožnim, i posebno pod njegovim unucima, monaške škole su dosegle vrhunac u Francuskoj, sjeverno do Loire, u Njemačkoj i u Italiji. Najpoznatije su bile u Saint-Gallu, Reichenau, Fuldi, Bobbiu, Saint-Denisu, Saint-Martin-de-Toursu i Ferrieresu. Nažalost, raspad Karolinškog carstva, nakon lokalnih ustanaka i najezda Vikinga, okončali su karolinšku renesansu.

Utjecaji karolinške renesanse vani. U Engleskoj, a barem u kraljevstvu Wesswxa, kralj Alfred Veliki se postavio kao još jedan patron obrazovanja i nauke, koji je htio imitirati kreativnost Karla Velikog. Kada je došao na prijestolje 871., kulturni su standardi tada pali na vrlo nizak nivo, dijelom zbog meteža danske invazije. S mukom je tražio nekolicinu koji mogu razumjeti službu latinske crkve, ili prevesti pismo sa latinskog na engleski. Da bi izveo svoj pothvat,

pozvao je monahe sa Kontinenta, posebno one iz Saint-Berlina K tome, na svoj dvor je privlačio engleske svećenike i mlade sinove plemića. Kako ovi nisu znali latinski, on je dao prevesti na veseski engleski neka djela pape Gregorija Velikog, Boetija, teologa i historičara Paulusa Orosiusa, Venerable Bedea, Sv. Augustina i druge. Sam je preveo Boetijevu Utjehu filozofije, Gregorija Velikog Duhovna briga te Bedevu Crkvenu historiju engleskog naroda. Ovo unapređivanje znanja su nastavili Alfredovi nasljednici i širili ga Engleskom; a u reformiranim samostanima u Canterburyju, Zorku i Winchesteru, mladi monasi su obnavljali studije religijskih i sekularnih nauka. Među učiteljima učenjacima u kasnom 10. stoljeću bio je benediktinski monah Aelfric, možda najveći prozni pisac anglo-saksonske vremena. Da bi olakšao učenje latinskog mladim monasima, Aelfric je sastavio gramatiku, glosarij u kome su učitelj i učenik mogli naći metodično grupiran latinski vokabular (imena ptica, riba, bilja itd.), i priručnik konverzacije, inspiriran antičkim dvojezičkim priručnicima.

Među drugim Saksoncima, onima na Kontinentu, također je bilo značajnih okupljanja učitelja i učenika u odabranim samostanima, kao što su Corvey i Gandersheim. U svakom slučaju, gdje god bi podučavanje postalo važno u 10. stoljeću, ono se koncentriralo uglavnom na gramatiku i djela klasičnih autora. Tako je Gerbert iz Aurilaca, nakon obuke u Cataloniji, došao da podučava dijalektiku umjetnosti kvadrivijuma (geometriju, aritmetiku, harmoniju i astronomiju) u Reimusu, izazivao je čuđenje i divljenje. Njegova slava je pomogla da ga kasnije izaberu za papu Sylvestera II. U prvoj polovini 11. stoljeća po prvi put se javljaju iskre ponovo otkrivene dijalektike. Nova faza u historiji obrazovanja je počela.

Obrazovanje laika u 9. i 10. stoljeću

Svećenici koji su dominirali u društvu mislili su da je neophodno laicima dati neke upute o životu, usporedive sa monaškim pravilima i tako izdavali ono što se zvalo miroirs ("ogledala", ogledi), izlažući dužnosti dobrog vladara i uzvisujući kršćansku borbu. Već se počinje

oblikovati predodžba dvorskog i kršćanskog viteza. To nije bilo pitanje vladanja državom, već prije vladanja samim sobom. Laik se morao boriti protiv grijeha i prakticirati vrlinu; morao je naglašavati svoju vjersku baštinu. Alcuin se rasrdio kada je čuo da se govori kako je čitanje Evanđelja dužnost svećenika, a ne laik. Huoda, žena Bernarda, vojvode od Septimanije, poslala je priručnik svom šesnaestogodišnjem sinu, naglašavajući da je čitanje i molitva ono što mladi ljudi trebaju raditi. U laičkim bibliotekama su tomovi Starog i Novog zavjeta zauzimali prvo mjesto, skupa sa molitvenicima, vrstom brevijara namijenjenih za svakodnevnu upotrebu.

Ako je manjina aristokrata i mogla dobiti odgovarajuće moralno i religijsko obrazovanje, mase su ostajale nepismene i pretpostavljale vojno šegrtovanje nauci.

“Onaj ko ostane u školi do dvanaeste godine, a da se ne uspenje na konja, nije više ni za šta, osim za svećenika.”, napisao je jedan njemački pjesnik. Pisci hagiografskih tekstova su voljeli da oslikavaju majke budućih svetaca, tjeskobne da svome sinu daju obrazovanje, i očeve, koji su željeli da očvrsnu svoje sinove u ranoj dobi, za lov ili za rat. Međutim kneževi i ostali na visokim položajima, nisu potpuno zaboravili na karolinšku tradiciju. U Njemačkoj, Otto I i njegovi nasljednici, koji su željeli da obnove Karolinško carstvo, podsticali su studije na dvoru, Wipo, učitelj Henrija III, izložio je program obrazovanja laika u svom djelu *Proverbia*. Ponovno otkriće drevnih moralista, uglavnom Cicerona i Seneke, ocijenio je kao umjerenost suprotnu ratničkoj brutalnosti ili čak asketskoj snazi monaha. Ista se tendencija može naći i u drugim djelima.

Srednjovjekovna renesansa

Doba koje se zove “renesansa 12. stoljeća” odgovara ponovnom otkriću studija, koje su u 11. stoljeću pokrenule preobražaj. Crkva je odbacila skrbništvo svjetovne moći i općenito se prihvaćao crkveni autoritet u stvarima vjervanja, vođenja i obrazovanja; papinska vlast je preuzela usmjeravanje kršćanstva i pokrenula križarske ratove ka Istoku; monarhije su se pregrupirale u političke sile feudalnog društva;

gradovi se reanimiraju i organiziraju u komune; trgovci trasiraju velike evropske trgovačke puteve, i, još prije, mediteranske. Uskoro je kontakt sa Istokom, preko trgovine i križarskih pohoda, i sa visokokultiviranim Mavarima u Španiji, dalje stimulirao duhovni život. Arapski prijevodi nekih Aristotelovih djela, skupa sa komentarijima, prevode se na latinski, ocjenjujući snagu dubokog utjecaja na kulturni trend. Bilo je neizbježno da svijet obrazovanja uzme novi lik.

Promjene u školama i filozofijama

Monaške škole. Na prvom mjestu, monaški reformatori su odlučili da svoje škole zatvore za one koji nisu namjeravali živjeti samostanskim životom. Prema njihovoj ideji osamljenosti i svetosti, prisjećamo se riječi Sv. Jeronima: “Monaš nije sazdan da podučava, već da obamre.” Božanska djela su bila jedini objekt proučavanja i meditacije, a Pierre de Celle je tvrdio da “božanska nauka treba da oblikuje više nego da pita, da hrani savjest više nego znanje”.

Skolastički monasi su svoje studije završavali prije nego bi bili primljeni u samostan – vrijeme ulaska u benediktinsku kuću, naprimjer, određeno je na 15 godina u Ceteauxu i 20 godina u Clunyju. Ako je i bila nekolicina svjetovnjaka (koji su bili laici, a živjeli u samostanu po izmijenjenim pravilima), njima se davalo asketsko i moralno obrazovanje i poduka u čitanju Svetog pisma, te, što je bilo poželjnije, poduka kako da “uživaju” u tome. U Carthuzijanskom samostanu su četiri koraka zahtijevane spiritualne vježbe bile čitanje, meditacija, molitva i kontemplacija. Otud, postojala je monaška kultura, ali nije bilo istinskih monaških studija kakve su postojale u 9. i 10. stoljeću. Bogatim samostanskim bibliotekama se služila samo nekolicina opata, dok su monasi tragali za Bogom kroz molitvu i asketizam.

Urbane škole. U gradovima, nasuprot tome, škole su pružale svim svećenicima koji su to željeli, sredstva da zadovolje svoj intelektualni apetit. Sve je više i više njih pohađalo ove škole, jer je studiranje bilo dobro sredstvo društvenog napredovanja ili materijalne dobiti. Razvoj kraljevskih i općinskih administracija je nudio svećenicima nova zanimanja. Otuda uspjeh

škola za bilježnike te za pravo i retoriku. Ove su se škole organizirale pod zaštitom kaptolskih crkvi i katedrala. Školama sekularnih predmeta upravljali su arhiđakom, sekretar, kantor ili svećenik koji je dobijao titulu *scholasticus, caput scholae* ili *magister scholarum*, i kome su asistirali jedan pomoćni učitelj, ili više njih. Uspjeh ovih urbanih škola je bio takav da je postalo nužno, sredinom 12. stoljeća, definirati funkciju nastave. Samo oni koji su mogli podučavati, bili su opskrbljeni sa *licencia docendi*, koju je potvrđivao biskup ili češće, *scholasticus*. Oni koji su imali licencu su podučavali u granicama grada ili biskupije, čiji su svećenički lideri nadgledali ovaj monopol i intervenirali ako bi svećenik bespravno postavio sebe za učitelja. Pape su dostatno brinule o licencama, te je Lateranski koncil 1179. dao ovoj instituciji univerzalnu primjenu.

Novi nastavni plan i filozofija. Učenici koji su pohađali ove urbane škole su učili u njima o svojem budućem zanimanju svećenika; učili su latinski, učili su da pjevaju razne službe i proučavaju Sveto pismo. Oni nadareniji su produžavali svoje školovanje i pohađali slobodne umjetnosti (trivijum, koji su činile gramatika, retorika i logika; i kvadivijum, koji je uključivao geometriju, aritmetiku, harmoniju i astronomiju) i, po okončanju slobodnih umjetnosti, išli na filozofiju. Filozofija je imala četiri grane; teoretsku, praktičnu, logičku i mehaničku. Teoretska se dijelila na teologiju, fiziku i matematiku; praktičnu su činili moral ili etika (lična, ekonomska, politička). Logičku, koja se ticala govora, tvorile su tri umjetnosti trivijuma. Na kraju, mehanička je uključivala rad obrade vune, navigacije, poljoobrade, medicine i tako dalje. Ovo je bio ambiciozni humanistički program. Ustvari, studenti su se specijalizirali u proučavanju jedne ili druge umjetnosti prema svojem ukusu, ili prisustvu poznatog učitelja, kao što su Guilanume de Chameanu u Parizu i Sv. Viktor za retoriku i teologiju; Peter Abelard u Parizu, za dijalektiku i teologiju; Bernard de Chartres za gramatiku; Willam de Conches u Chartresu za gramatiku, etiku i medicinu i Thierry de Chartres za retoriku. Posebno, učitelji "književnih" umjetnosti su uvijek imali veliki uspjeh u periodu žara za starim autorima. Može se spomenuti da je Bernard de Chartres organizirao svoju književnu

poduku u ovom stilu: gramatička objašnjenja (*declinatic*), studije autora i svako jutro, ispravljanje vježbi datih dan prije.

Treća umjetnost trivijuma, logika (ili dijalektika) je, ipak, bila jaki takmac drugima dvjema, gramatici i retorici. Od 11. stoljeća Aristotelova *Analitika posterior*, koju je stoljećima prije preveo Boetije, razvijala je smisao za rezonovanje i, do vremena kada je Abelard došao u Pariz oko 1100., cvjetao je interes za dijalektiku. Pisana riječ Svetih spisa i Crkvenih otaca bila je podvrgnuta pomnom ispitivanju ljudskog, zdravi skepticizam je bio stepenik ka znanju potpomognut razumijevanjem kritičke logike. Dok je dijalektika vladala u Parizu, učitelji u Chartresu su nudili studije cijelog kvadivijuma. Ovaj interes za nauku, koji se manifestirao u Chartresu od 11. stoljeća, stimuliran je grčko-arapskim prijevodima. Djela Euklida, Ptolomeja, Hipokratu, Galena i drugih helenskih i helenističkih učenjaka, kako su ih sačuvali arapski rukopisi, prevedena su u južnoj Italiji, Siciliji i Španiji te postepeno prenošena sjeverno. Naučni procvat je dopustio kršćanima da kristijaniziraju grčku kozmologiju, da objašnjavaju genezu suglasno fizici i da ponovno otkrivaju prirodu. Drugi procvat je bio procvat prava. Sukobi između crkve i svjetovne moći, u drugoj polovini 12. stoljeća, ohrabrio je obje strane na nove aktivnosti na pravničkom polju. Kneževi su nalazili u *Corpus Juris Civilis*, zakonu iz 6. stoljeća rimskog cara Justinijana, sredstvo da legitimiziraju svoju politiku, a papinska vlast je, isto tako, koristila rimske izvore da promovira svoje zahtjeve.

Tomistička filozofija. Najveći obrazovni i filozofski utjecaj toga doba je imao Toma Akvinski, koji je u 13. stoljeću napravio monumentalni pokušaj da pomiri dvije struje zapadne tradicije. U svom podučavanju na Univerzitetu u Parizu i svojim djelima – posebno *Summa theologiae* i *Summa contra gentiles* – Akvinski pokušava da sintetizira razum i vjeru, filozofiju i teologiju, univerzitet i samostan, djelatnost i kontemplaciju. U njegovim djelima, međutim, vjera i teologija na kraju nadvladavaju razum i filozofiju, zbog toga što se pretpostavlja da one pružaju pristup istini, koja nije dostupna kroz racionalno ispitivanje. Stoga Akvinski počinje sa pretpostavkom baziranom na božanskom

otkrovenju i prelazi na filozofska tumačenja čovjeka i prirode. Model obrazovanog čovjeka koji izranja iz ovog procesa je skolastički, to je čovjek čija je racionalna inteligencija strogo disciplinirana u potrazi za moralnom vrsnoćom, i čija se najveća sreća nalazi u kontempliranju o kršćanskom Bogu.

Skolastički model je mnogo utjecao na razvoj zapadnog obrazovanja, posebno hranjenjem pojma duhovne discipline. Teološko-filozofska doktrina Akvinskog je moćna intelektualna sila diljem Zapada, pošto je zvanično usvojena od dominikanskog reda (kojemu je Akvinski pripadao) u 13. stoljeću te od jezuita u 17. stoljeću. Poznata kao tomizam, ova doktrina tvori osnovi rimske katoličke teologije od 1879. Mada je Akvinski dao važno mjesto praktičnoj upotrebi razuma, u svojoj hijerarhiji vrijednosti, kod kasnijih tomista su obrazovni naglasci težili isključivo duhovnom aspektu.

Razvoj univerziteta

Srednji vijek je krcat mnoštvom ideja, što domaćih, što uvezenih izvana. Mnoštvo učenika i učitelja, njihova suparništva, konflikti u kojima se suprotstavljaju religijski i svjetovni autoriteti, obavezali su svijet obrazovanja na reorganizaciju. Da bi se razumjela ta reorganizacija, moraju se pregledati različite faze spajanja studenata i profesora. Prva faza, već natuknuta, zbiva se kada se biskup, ili neki drugi autoritet, suglasi sa otvaranjem nekih drugih škola, osim episkopalnih u susjedstvu njegove crkve. Dalja faza je dobijanje dozvole za podučavanje, *jus ubique docendi* – koja se daruje samo nakon formalnog ispitivanja – opunomoćuje učitelja da obavlja svoj poziv u bilo kojem sličnom centru. Dalji razvoj dolazi kad se prizna da, bez licence od pape, cara ili kralja, nijedna škola ne može imati pravo izdavanja diploma, što zapravo znači, izdavanje dozvola za podučavanje.

Studenti i učitelji, kao clerici ("klerik", ili član svećenstva), uživali su neke privilegije i imunitet, ali, kako se broj onih koji su išli u slavne škole povećavao, trebali su i dodatnu zaštitu. Car Svetog rimskog carstva, Frederick I Barbarossa im je 1158. darovao zaštitu od nepravdičnog hapšenja, suđenje pred sebi ravnima

i dopuštenje da "borave u sigurnosti". Ove su se privilegije dalje povećavale i uključivale su i zaštitu od ucjena u finansijskim poslovima i *cessatio*, ili pravo na štrajk, prekid predavanja i čak na otcjepljenje, kao protest protiv pritužbi ili miješanja u utvrđena prava.

Na sjeveru Evrope je dozvole za podučavanje davao kancelar, *scholasticus*, ili neki drugi službenik crkve; na jugu su vjerovatno gilde učitelja (koje su ovi počeli osnivati) u početku bile slobodne da daju vlastite dozvole, bez crkvenog ili nekog drugog nadzora. Međutim, postepeno, krajem 12. stoljeća, nekoliko velikih škola, zbog istaknutosti u podučavanju, postale su značajne, ne samo na lokalnom nivou. Praktično, doktoru iz Pariza ili Bolonje je dopušteno da podučava svugdje, i ove velike škole su postale poznate kao *studia generalia*; to jest bila su mjesta zborišta učitelja iz svih krajeva. Moguće je da je termin dobijao ograničenije i više tehničko značenje. Car Frederick II je 1225. postavio model, pokušavajući da svojoj novoosnovanoj školi u Napulju, izdavanjem autoritativne bule, da ugled koji su ranije studije stjecale reputacijom i općim odobravanjem. Papa Gregorije IX je učinio isto za Tuluzu 1229., a onda je dodao ovim prvotnim privilegijama bulu 1233., po kojoj će svako ko stekne doktorat ili profesuru na ovom univerzitetu imati pravo da podučava bilo gdje, bez dalje provjere. Druge *studia generalia* su poslije osnivane papskim ili carskim bulama, i 1292. su čak i najstariji univerziteti, Pariz i Bolonja, našli da je poželjno dobiti sličnu bulu od pape Nikole IV. Od ovog vremena, prevladava shvatanje da je suština *studia generalia* privilegija izdavanja univerzalno valjanih dozvola za podučavanje, i da nijedan novi studij ne može steći taj položaj bez carske ili papske bule. Bilo je, međutim, nekoliko *studia generalia* (kao što je Oxford), čiji je položaj bio suviše čvrst da bi se u njega sumnjalo, čak uprkos tome što nikada nisu dobili takvu bulu; oni su ostajali *studia generalia* po reputaciji. Nekoliko španskih univerziteta, osnovanih kraljevskom poveljom, bili su *studia generalia* za kraljevstvo.

Riječ *universitas* se izvorno primjenjivala samo na skolastičke gilde – to jest udruženja studenata i učitelja – u okviru *studiuma*, a to je uvijek bilo modificirano, kao *universitas magi-*

strorum, universitas scholarium ili *universitas magistrorum et scholarium*. Tokom vremena, međutim, vjerovatno krajem 14. stoljeća, pojam se počinje koristiti sam, sa isključivim značenjem samoregularajuće zajednice učitelja i naučnika, čije se pravno postojanje priznavalo i sankcioniralo od građanskog ili crkvenog autoriteta.

Italijanski univerziteti. Najranija studija se javlja kao napor da se osigura poduka osim one u biskupskim i monaškim školama za obrazovanje svećenika i monaha. Salerno, prvi veliki studium, postao je poznat kao škola medicine već u 9. stoljeću, a u vrijeme podučavanja Constantina Afrikanca (umro 1087.), njegova se slava proširila diljem Evrope. 1231. je dobio dozvolu od Fredericka II, kao jedina škola medicine u kraljevstvu Napulja. On je i ostao samo škola za medicinu.

Najvećem procvatu pravnih studija, koji se dešavao u Bolonji oko 1000., prethodila je odgovarajuća aktivnost u Paviji i Raveni. U Bolonji je neki Pepo predavao dijelove Corpus Juris Civilis oko 1076. Sekularni karakter novih studija i njihova bliska veza sa pravima i povlasticama zapadnog cara je potakla papinu sumnju, i crkva je neko vrijeme na Bolonju i njene profesore i studente gledala sa nepovjerenjem. Svog prvog pravog zaštitnika studenti su našli u Fredericku I Barbarossi. Moguće je da su se imunitet i privilegije koje im je dao proširile i na druge univerzitete u Italiji.

Prvi univerzitet u Bolonji je osnovan svršetkom 11. stoljeća – “univerzitet” je ondje bila studentska gilda, osnovana da se izbori za onu zaštitu i ona prava koje nisu imali kao građani. Kako je rastao broj studenata, rastao je i broj *universitates*, ili društava učenjaka, gdje je svaki predstavljao nacionalno porijeklo svojih članova (Francuska, Engleska, Provansa, Španija, Italija). Na čelu ovih saveza je bio upravitelj, rector scholarium, a različite nacije su predstavljali njihovi *consilarii*, savjetodavna skupština, sa kojima se rektor obično savjetovao. Praksu Bolonje su usvajale druge nastale *studia generalia*.

Studenti u Bolonji su bili uglavnom u zrelim godinama. Zbog toga što su građansko i kanonsko pravo bili jedine grane koje je studij nudio, klasa koju je studij privlačio činili su pravnici

već postojećih ureda u nekim odjelima crkve ili države – arhiđakonovom, školske uprave, katedrala i slični službenici. Oko 1200. osnovana su dva fakulteta, medicine i filozofije. Medicina se razvila iz niza sposobnih učitelja, među kojima je Thaddeus Alderottus bio posebno istaknut. Fakultet umjetnosti je do 14. stoljeća s mukom stekao istu slavu.

U Bolonji je pojam koledža dugo imao različito značenje od onog koje danas ima. Učitelji su se međusobno okupljali u *collegia* (lat. Organizacija), uglavnom zbog izdavanja diploma. Mjesta za smještaj studenata su u Bolonji postojala već vrlo rano, ali oni sve do 14. stoljeća nisu imali organizaciju. Skromni domus, kako je nazvan, bio je u početku namijenjen samo za siromašne studente koji nisu bili iz Bolonje; posebna kuća, sa fondom za održavanje određenog broja studenata, bilo je sve što se na početku predviđalo.

Od 13. do 15. stoljeća su iz migracija studenata nastali brojni univerziteti; drugi su osnivani papskim ili drugim poveljama. Skoro sve škole su predavale civilno ili kanonsko pravo, ili oba. Od ovih institucija, najpoznatije su Padova, Piacenza (Pjaćenca), Pavia, Rim, Parugia (Peruđa), Firenca, Siena i Torino.

Francuski univerziteti. Historija Univerziteta u Parizu dobro ilustrira činjenicu da su se univerziteti javljali kao odgovor novim potrebama. Škole iz kojih su univerziteti nastajali bile su povezane sa katedralom Notre-Dame u Parizu, na Ile de la Cite, i predsjedavao im je kancelar. Mada su se u drugoj dekadi 13. stoljeća neki učitelji stavili pod jurisdikciju opata samostana Sainte-Genevieve na lijevoj obali Sene, univerzitet je izrastao oko dara kancelara Notre-Dame. Ova dozvola sadrži pravo značenje diplome učitelja umjetnosti, uvjet za dobijanje te diplome je dopuštenje kancelara za “stjecanje prava na naslov”, i “stjecanje prava na naslov” je podrazumijevalo učiteljev formalni ulazak u funkciju učitelja po propisu i njegovo prihvatanje bratstva profesije. U fazi najnižeg akademskog stupnja učitelji su stažirali; njihov izlazak iz te faze je simboliziran nošenjem učiteljske kape (biretta). Novi učitelj je imao inauguralno predavanje, a onda bio primljen u bratstvo učitelja, uz govore, te zauzeo mjesto na profesorskoj katedri.

Negdje između 1150. i 1170. postojanje Univerziteta u Parizu postalo je formalno. Međutim njegov prvi pisani statut nije sastavljen prije 1208. i nedugo poslije toga je dobio svog prvog rektora. Najranije njegovo priznanje kao legalnog udruženja pada oko 1211., kada se, pismom Inocenta III, opunomoćuje da izabere proktora, koji će ga zastupati na papskom dvoru. Sa papinom podrškom, Pariz je postao veliki prekoalpski centar pravovjernog teološkog podučavanja. Uzastopce je papa, sve do Velikog raskola 1378., njegovao prijateljske odnose sa ovim univerzitetom i sistematski obeshrabriovao osnivanje drugih centara. Gregorije IX. 1231. u svojoj buli *Parens scientiarum* ("Majka učenja"), daje puno pravo nekolicini fakulteta da reguliraju i mijenjaju strukturu univerziteta. Potpuno razvijen univerzitet se dijeli na četiri fakulteta: tri superiorna: teologije, kanonskog zakona i medicine; i jedan inferiorni: umjetnosti, koji se dijeli na četiri studentska saveza (francuski, pikardski, normanski i engleski), koji uključuje i profesore i učenjake iz tih zemalja.

U upravi fakulteta je bio dekan i, iz svake nacije, proktor. Rektor, na prvom mjestu ravnatelj fakulteta umjetnosti, eventualno je bio upravitelj cijelog univerziteta.

Po završetku srednjeg vijeka, Pariz se praktički svodio na savez koledža, mada su u Parizu ti koledži bili manje nezavisni od autoriteta univerziteta nego što je to bilo slučaj drugdje. Drugi veliki francuski univerziteti srednjeg vijeka su Montpellie, Toulouse, Orleans, Angers, Avignon, Grenoble, Orange i Perpignan (Monpelje, Tuluz, Orlean, Anžer, Avinjon, Grenobl, Oranž i Perpignan).

Engleski univerziteti. Univerzitet u Parizu je postao model za francuske univerzitete sjeverno od Loire (Loare) i za one u centralnoj Evropi i Engleskoj; Oxford je najstariji. Određene škole, otvorene u ranom 12. stoljeću u krugu razdvojenih opatija Sv. Frideswide i Oseney su nukleus oko koga su izrastale. Ali početak može biti sa migracijom engleskih studenata iz Pariza oko 1167. ili 1168. Odmah nakon 1168., množe se nagovještaji o Oxfordu kao *studium*, ili kao *studio generalia*. U 13. stoljeću se prvo spominje univerzitetska blagajna, koju su dobročinitelji namijenili za pomoć siromašnim studentima.

Osnivaju se i bolovi, ili mjesta boravka studenata. Nakon nestalnog perioda studentskih nevolja i njihove raspršenosti, osnivanje koledža osigurava učinkovitiji lijek. Najraniji koledži su bili University College, osnovan 1249., Balliol College, osnovan oko 1263. i Merton College, osnovan 1264.

Univerzitet u Cambridgeu, mada je nastao nešto poslije Oxforda, mogao bi potjecati iz istog stoljeća. Kanonici iz Sv. Gilesa su 1112. prešli rijeku Cam i nastanili se u novom samostanu u Barnwellu, a njihov rad na obuci dobio je dodatnu važnost. Ondje je došla grupa studenata iz Oxforda 1209. Onda, oko 1224., franjevci se utvrđuju u gradu i, nekako manje od pola stoljeća kasnije, njih slijede dominikanci. U oba engleska univerziteta, kao i u Parizu, siromašni fratri i drugi religijski redovi su priznati kao red, privilegija koju nisu imali ni na jednom drugom univerzitetu do 1337. Interes za ova tri centra i njihov utjecaj bio je poslije toga ogroman.

U 1231. i 1233. kraljevskim i papskim pismima su se pribavili zadovoljavajući dokazi da je Univerzitet u Cambridgeu već jedno organizirano tijelo, sa kancelarom na čelu.

Mada su i Oxford i Cambridge modelirani po pariskom uzoru, njihovi viši fakulteti nikada nisu razvili istu organizaciju; i, dok su dva proktora u Cambridgeu u početku predstavljala sjever i jug, nacije su se jedva razaznavale. Važan korak je načinjen 1276., kada je stigla uredba kojom se od studenata zahtijevalo da mora imati određenog učitelja 15 dana po dolasku u univerzitet. Tradicionalna struktura engleskih univerziteta je, po svojem porijeklu, imitacija pariskog, nešto izmijenjena odsustvom kancelara katedrale. Ali obilježje koje je davalo trajnost i koheziju cjelokupnoj zajednici u Cambridgeu je bila, kao i u Oxfordu, institucija koledža. Najraniji je bio Peterhouse, 1284. Svi rani koledži su ubrzo namijenjeni za korist svećenstva.

Univerziteti drugdje u Evropi. Od 13. do 15. stoljeća su se u centralnoj i sjevernoj Evropi množili *studia generalia* ili univerziteti i obično su bili po modelu Univerziteta u Parizu. Mada je najraniji bio Prag, koji je, kao *studiumstudium*, egzistirao u 13. stoljeću i kasnije dobio povelju pape Klementa VI 1348., vjerovatno nijedan srednjovjekovni univerzitet nije doživio brži

i trajniji uspjeh od Heidelberga. Univerzitet u Heidelbergu, najstariji u Njemačkom kraljevstvu, dobio je povelju 1386. od pape Urbana VI, kao *studium generale*, a obuhvatao je sve priznate fakultete – teologiju, kanonsko pravo, medicinu, umjetnosti, kao i građansko pravo. U sljedećih 100 godina, osnivali su se univerziteti u Kelnu, Erfurtu, Leipzigu, Rostocku, Freiburgu, Tubingenu, Ofenu (Budimpešta), Baselu, Uppsali i Kopenhagenu.

Španija je, također, važna scena razvoja višeg obrazovanja. Valladolid je dobio svoju povelju 1346. i stekao veliku slavu, nakon što je dobio rang *studium generale* i *universitas theologiae*, dekretom pape Martina V 1418. Salamancu je osnovao 1243. godine Ferdinand III od Kastilje, sa fakultetima umjetnosti, medicine i pravnih nauka, kojima je teologija dodata naporima Martina V. Koledž Sv. Bartolomeja, najraniji u Salamanci, čuven je po svojoj staroj biblioteci i vrijednoj zbirki rukopisa. Druge važne rane španjolske i portugalske škole su bile: Sevilja, Alcala i Lisabon.

Opće karakteristike srednjovjekovnih univerziteta. Općenito govoreći, srednjovjekovni univerziteti su bili konzervativni. Alexander Hegius i Rudolf Agricola su radili kao reformatori u Deventeru, u Holandiji, daleko od utjecaja univerziteta. Značajna se duhovna aktivnost odvijala na univerzitetima; najviše ona koja se, budeći beskrajsne kontroverze, okreće pitanjima koja, po primijenjenim postulatima i upotrijebljenoj terminologiji, ostavljaju sva naučna istraživanja u beznađu. Na skoro svakom univerzitetu su realisti i nominalisti predstavljali dvije strane koje su se borile do uništenja. (Vidi epistemologija)

Na italijanskim univerzitetima su smatrali da su ovakve kontroverze beskrajsne, a njihov učinak škodljiv. Riješeno je, dakle, da se isključi logika, čak njeno mjesto prepusti retoricima, time utječući na važnu revoluciju u akademskim studijama koja je značila novo razdoblje univerzitetskog obrazovanja i uveliko pomogla da se trasira put za renesansu. Profesorska tijela na velikim italijanskim univerzitetima su dobila jednu reputaciju, skoro bez premca u Evropi. Za svaki važan predmet su postojale dvije, a ponekad i tri, suparničke katedre. Dok su drugi

univerziteti bili sektaški i lokalni, oni u Italiji su nastavili da budu univerzalni, i stranci svih nacija su se mogli naći među profesorima.

Materijalni život studenata je bio težak. Da bi pomogli najsiromašnijima, neki su koledži, koje su osnivali crkveni ili svjetovni dobročinitelji, nudili smještaj i hranu brojnim stipendistima. Tečajevi su, naravno, ponekad bili teški. Tečaj teologije je bio posebno dug – osam godina najmanje (nije se moglo postati učiteljem teologije u Parizu prije navršenih 35.) Mnogi su studenti više voljeli brže i unosnije staze prava i medicine. Drugi su vodili život vječitih studenata, lutajućih svećenika, inadžija, objekata neprekidne, ali neučinkovite osude.

Posebno su dobro poznate nastavne metode u Parizu. Univerzitetska godina je bila podijeljena na dva termina; od Sv. Remija (1. oktobra) do Lenta i od Uskrsa do Sv. Pierrea (29. juna). Kurseve su činila predavanja (*collatio*), ali mnogo češće tumačenja teksta (*lectio*). Postojale su, također, rasprave i vrijeme za pitanja. Ispiti su bili na kraju svakog termina. Studenti su mogli dobiti tri stupnja: *determinatio*, ili bakalaureat, koji mu je davao prava da podučava pod nadzorom profesora, *licencia docendi* je doslovce “dozvola za podučavanje” i mogla se steći u 21. godini života, onda je dolazio doktorat, koji je označavao ulazak u profesuru i koji je podrazumijevao javno ispitivanje.

Laičko obrazovanje i niže škole

Osnivanje univerziteta je, prirodno, praćeno povećanjem broja škola raznih vrsta. U mnogim dijelovima Evrope su postojale gramatičke škole nekog tipa, dostupne dječacima. Nisu se osnivale samo gramatičke škole pri katedralama i kaptolskim crkvama već su i mnoge druge škole osnivane u vezi sa kapelicama, zanatskim i trgovačkim cehovima, a neke i uz bolnice. Procjenjuje se da je, naprimjer, krajem srednjeg vijeka, u Engleskoj i Walesu, na populaciju od 2,5 miliona stanovnika, bilo približno 400 gramatičkih škola, mada je broj upisanih bio općenito vrlo mali.

Da bi ispunila svoje dužnosti u obrazovanju, crkva je od 11. stoljeća nadalje stvorila temelj efektnog obrazovnog sistema, centralnog

obilježja crkvene politike. Tokom stolovanja pape Gregorija VII (1073.-85.), od svih biskupa se tražilo da se u njihovim crkvama podučava umjetnost gramatike, a Lateranski koncil 1215. je donio ukaz da učitelji u gramatičkim školama moraju biti imenovani, ne samo od katedrala već i od drugih koji to mogu priuštiti. Zabrinutost u centrima za napredno obrazovanje nije, međutim, rezultirala centraliziranom administracijom. Bila je dužnost biskupa da sprovodi provjerenu politiku, ali je njima ostavljena uprava i oni su, sa svoje strane, dopuštali škole sa velikom autonomijom. Međutim takva sloboda kakvu su uživale srednjovjekovne škole je uvijek bila predmet apsolutnog autoriteta crkve, pa je pravo na podučavanje, kako je ranije spomenuto, bilo svedeno na one koji su imali biskupovu dozvolu. Ovo je lukavstvo korišćeno da se osigura da svi učitelji budu odani crkvenim doktrinama.

Znanje o poduci koja se davala u gramatičkim školama ovog perioda je tako malo da ne opravdava ni da ga se opiše. Nema sumnje da su nastavni planovi varirali, ali je svevažeca bila religija, sa latinskim, pisanim i govornim jezikom, kao drugim glavnim elementom rasporeda. Morala je postojati obuka čitanja i pisanja na narodnom jeziku, ali i, kao dodatak gramatičkim školama, škole pisanja i pjevanja i druge škole elementarnog tipa. Osnovna poduka se davala u mnogim crkvama i kućama propovjednika, a djeca koja nisu dobijala formalnu školsku obuku, imala su usmeno podučavanje kod župskih svećenika u doktrinama i dužnostima vjere. Dokazi računa i inventura ukazuju da se brižljivo podučavalo pisanje i aritmetika, koja je pokrivala praktični račun koji se zahtijevao u običnom životu. Pismenost je, međutim, bila ograničena nedostatkom štampanog materijala, do 15. stoljeća (kada se razvilo štampanje), knjige su marljivo rezane, stranica po stranica, u blokove (zato su i poznate kao blok knjige) i, stoga, bile rijetke i skupe. Od 15. stoljeća nadalje,

pismenost je rasla, tako je štampanje bivalo sve dostupnije.

Obrazovna priprema za djevojčice u srednjovjekovnom društvu je mnogo ograničenija. Bogate su porodice mogle priuštiti njihovu obuku kod kuće, ali je naglasak bio primarno na pobožnosti, a sekundarno na vještinama vođenja domaćinstva, skupa sa umjetničkom "uglađenošću". Ni djevojčice ni dječaci nižeg društvenog ranga – seljaci ili neobučeni stanovnici gradova – nisu bili pismeni. Nisu to bile ni djevojke klase zanatlija sve do 16. stoljeća, kada se počinju javljati ženske obrazovne kongregacije, kao što je ursulinska, koju je osnovala Angela Merici. Međutim dječaci zanatske klase su mogli dobiti dostatno pučko školovanje, koje im je omogućavalo da budu šegrta u različitim zanatima, pod okriljem cehova.

Za dječake višeg ranga je postojala potpuno različita obuka i ona je stvarala rascjep. Umjesto da pohađaju gramatičke škole i produže na univerzitet, ovi su dječaci služili kao paževi, a onda kao pratitelji u vlastelinskim kućama i zamkovima plemića, gdje su dobijali produženu obuku u viteštvu. Obuka je bila namijenjena mladim plemićima da postanu vrijedni vitezovi, pravedni i mudri učitelji i razumni upravitelji imetaka. Mnogo ovog znanja se dobijalo svakodnevnim iskustvom u porodicama, ali, kao dodatak, paž je dobijao izravnu obuku iz čitanja i pisanja, dvorskih zabava, kao što je sviranje na lutnji, pjevanje i sastavljanje stihova, pravila i običaje učtivosti te viteške koncepcije dužnosti. Kao pratitelj vitezova, on je prakticirao, mnogo ustrajnije, viteške vježbe rata i mira te stjecao korisno iskustvo vodstva, tako što je predvodio velike i male grupe ljudi. Ali ovo je bio tip obrazovanja koji je mogao cvjetati samo u feudalnom društvu i, mada su neki od ovih ideala opstali, ono je izašlo iz mode kada je feudalizam potkopan rastom nacionalnih osjećanja.

(P.R./J.Bo.)

m